

ЗРОСТАННЯ ПОПУЛЯРНОСТІ УЛЬТРАПРАВИХ ПАРТІЙ ЯК ЗАГРОЗА ЧИННІЙ МОДЕЛІ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Рассматривается влияние тенденции роста поддержки на выборах ультраправых партий на содержание и направленность модели этнонациональной политики Украины в случае реализации отдельных программных положений этих политических сил.

The growing electoral ultra rightists popularity tendency influence on the content of Ukrainian ethnonational policy is analysed in the case of their programs realization.

Результати виборів до обласних, міських, селищних рад і мерів обласних центрів 2010 року продемонстрували тенденцію зростання популярності праворадикальних політичних сил, зокрема ВО "Свобода". Збільшення підтримки цієї партії експерти назвали сюрпризом нинішньої кампанії. За неї проголосував значний відсоток правого електорату, що розчарувався в опозиційних політичних силах: "Нашій Україні" та ВО "Батьківщині". Таким чином ВО "Свобода" пройшла до Чернівецької, Хмельницької, Рівненської, Київської, Івано-франківської, Волинської та Львівської обласних рад. В останній та Тернопільській облраді, вибори до якої проводилися позачергово, ВО "Свобода" має більшість депутатських мандатів. Результати виборів засвідчили не лише кількісне зростання популярності правої націоналістичної партії у традиційних для її електорату західних регіонах України, а й географічне розширення в центральні області.

Такі несподівані результати місцевих виборів – вагома підстава для вивчення ідеологічних підвалин правих політичних сил, зокрема трактування ними основних демократичних принципів та європейських цінностей, які зобов'язалася дотримуватися Україна в своїй внутрішній, в тому числі етнонаціональній політиці. ВО "Свобода" не представлена на парламентському рівні, однак стабільне зростання цієї політичної сили у радах місцевого рівня дає підстави говорити про її входження у владу. Лідери партії обіцяють конвертувати свій успіх на найближчих парламентських виборах у реальні посади та почати втілювати політичну програму партії на загальнонаціональному рівні.

Тенденція зростання підтримки цієї ультраправої партії викликала занепокоєння не тільки в українських експертів. Директор компанії стратегічного консалтингу "Berta Communications", Т. Березовець назвав успіх партії "Свобода" на місцевих виборах в Україні "небезпечною тенденцією і свідчить про нездоровий стан українського суспільства". Експерт переконаний, що популярність ВО "Свобода" свідчить про підтримку не націоналістичних, а, швидше, ксенофобських настроїв, оскільки дії і заяви "свободівців" далекі від націонал-патріотичних ідей і є ксенофобськими по відношенню до представників інших націй [1].

Успіх ультраправої політичної сили схвилював експертів навіть у Західній Європі. Так, німецька газета Frankfurter Rundschau присвятила українським місцевим виборам статтю під назвою "Успіх правих в Україні", в якій констатувала, що "антисемітська партія" виграла місцеві вибори у трьох найбільших західноукраїнських містах – Львові, Тернополі та Івано-Франківську, де ВО "Свобода" набрала понад 30 % голосів і випередила всі інші сили у середньому на 20 %. Видання висловлює стурбованість тим, що праворадикальна партія відкрито висуває антисемітські, антиросійські і антипольські вимоги, вимагає виселення національних меншин, зокрема ромів та євреїв та заборони російської мови в державі [2]. Польські політики в свою чергу не приховували побоювань щодо антипольської риторики ВО "Свобода".

Українські політичні експерти зробили з цих заяв висновок, що зростання популярності ультраправої партії на місцевих виборах може негативно вплинути на євроінтеграцію України. Така реакція зумовлена націоналістичними поглядами й ідеями партії, адже ЄС сповідує принципи рівності всіх громадян незалежно від національної належності, раси, культури релігії; взаємоповаги та толерантності. Партія, очолювана О. Тягнибоком, заявляє, що намагається налагодити конструктивну співпрацю з європейськими націоналістичними партіями. ВО "Свобода" вважає, що налагодженню міжнародних відносин має передувати бажання успішного процвітання нації, які сповінують праві націоналістичні партії.

Загалом успіх ультраправої політичної сили свідчить про зростання радикальних настроїв у українському толерантному поліетнічному суспільстві. Входження праворадикальних партій у владу загальнонаціонального рівня та реалізація їх програмних цілей загрожують трансформацією моделі етнонаціональної політики

України, яка базується на принципах, толерантності, поваги до національних меншин, створенні умов для самореалізації всіх громадян незалежно від національної належності. Головним завданням етнонаціональної політики України, як зрештою і будь-якої демократичної держави в сучасному світі, на політичному рівні було визначено досягнення міжетнічної злагоди та миру. Формування законодавчої бази етнонаціональної політики України відбувалося у руслі правового закріплення принципів забезпечення, розвитку і збереження національної самобутності меншин, що вважалося головним фактором запобігання конфліктів за участю етнічного фактору [3]. Однак цей процес не дійшов до логічного завершення – прийняття загального, базового документу, який визначив би принципи моделі етнонаціональної політики держави та заклав підвалини для подальшого законодавчого врегулювання всіх аспектів сфери етнонаціональних відносин.

У зв'язку з цим етнонаціональна політика не базується на ґрунтовній законодавчій базі. Законодавчі прогалини частково заповнюють ратифіковані Україною міжнародно-правові акти, які стали частиною національної нормативно-правової бази етнонаціональної політики. Серед них Рамкова Конвенція про захист національних меншин, Європейська хартія регіональних мов або мов меншин. Останній документ став прикладом політичного підходу до трактування міжнародно-правового документу внаслідок недосконалого перекладу. Звідси висновок, що навіть імплементовані у національне законодавство міжнародно-правові документи етнонаціональної тематики не можуть компенсувати відсутність законодавчої регламентації багатьох аспектів сфери етнонаціональних відносин та забезпечити злагожене функціонування моделі державної етнонаціональної політики.

Тому великою мірою поточна етнонаціональна політика в Україні залежить від ідеологічної орієнтації тих політичних сил, які перебувають при владі. На небезпеку цієї тенденції вказують вітчизняні етнополітологи. Зокрема С. Асланов стверджує, що надмірна політизація етнонаціональних відносин – характерна риса сучасного етапу етнонаціонального розвитку в Україні. В цих умовах вирішення будь-яких проблем перетворюється на засіб боротьби за владу, поляризацію електорату, що призводить до розколу українського суспільства. Ротація влади майже завжди означає кардинальну зміну етнополітичного курсу та перекреслення здобутків попередньої влади [4]. Ця закономірність

спостерігалася неодноразово у етнонаціональній політиці України протягом останніх 10 років. Тому прогнозований експертами у майбутньому прихід до влади, зокрема проходження до парламенту – Верховної Ради України, ультраправих партій на зразок ВО "Свобода", вказує на необхідність вивчення програмних положень цієї політичної сили. Це дозволить виявити потенційні загрози чинній моделі етнонаціональної політики, яка на сьогодні має демократичний характер і належить до плюралістичного типу.

Спробуємо проаналізувати чинну партійну програму партії ВО "Свобода", з якою вона йшла на вибори до обласних, міських та селищних рад і яку зобов'язалася реалізовувати, на предмет відповідності принципам плюралістичної моделі етнонаціональної політики України. Представники партії запевняють, що політичні опоненти створили "Свободі" негативний віртуальний імідж націоналістичної, ксенофобської партії, який не має нічого спільного з реальністю [5]. Спробуємо в цьому пересвідчитися на науковому рівні. Отже, політична програма ВО "Свобода" має символічну назву "Програма захисту українців", що одразу викликає запитання щодо захисту громадян неукраїнського походження. Однак припустимо, що під українцями мається на увазі українська поліетнічна нація, тобто всі громадяни України, незалежно від етнічного походження, об'єднані єдиним громадянством, спільністю територій, політичних інтересів, юридичних обов'язків, історичної долі, культурних традицій, усвідомленням єдиної національної ідентичності та майбутнього Батьківщини як демократичної, соціальної, правової Української держави [6].

Подальший аналіз програмних положень документу свідчить, що наше попереднє припущення виявилось хибним. Головною метою ВО "Свобода" є побудова могутньої Української держави на засадах соціальної та національної справедливості. Держави, яка посяде гідне місце серед провідних країн світу і забезпечить безупинний розвиток саме української нації. Для досягнення цієї мети партія пропонує чіткий план негайних першочергових кроків. Нагадаємо, що об'єктом нашого зацікавлення є лише ті положення, що суперечать принципам плюралістичної моделі етнонаціональної політики України. Отже, в першому розділі своєї програми під назвою "Влада і суспільство. Докорінне очищення та справедливий лад" праворадикальна політична сила пропонує:

3. Призначати на звільнені після люстрації вакансії випускників українських вишів, відібраних за принципами патріотизму і професіоналізму.

7. Встановити в паспорті та свідоцтві про народження графу "національність". Визначати національність за Свідоцтвом про народження або Свідоцтвом про народження батьків, враховуючи побажання громадянина України.

8. Ввести кримінальну відповідальність за будь-які прояви українофобії.

11. Обирати Президентом можна лише громадянина України за народженням, який проживає останні 20 років в Україні, досяг 35-ти річного віку, володіє і спілкується державною мовою, не був судимий і не притягувався до відповідальності за проступки антиукраїнського характеру [7].

З цих програмних положень випливає, що ВО "Свобода" пропонує запровадити дискримінацію за принципом національної належності. Графа "національність" дасть можливість ідентифікувати представників української нації поряд з представниками національних меншин, які автоматично опиняються у гіршому становищі. Партія планує зобов'язати кандидатів на всі виборні посади вказувати в офіційних біографіях національну приналежність. Наприклад, представників національних меншин або навіть українців не за народженням ВО "Свобода" пропонує позбавити пасивного виборчого права на виборах Президента України.

Це суперечить положенням чинного етнонаціонального законодавства. Зокрема, ст. 24 Конституції України, яка стверджує, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом: не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками; ст. 1 Закону України "Про національні меншини в Україні", відповідно до якої держава гарантує громадянам республіки незалежно від їх національного походження рівні політичні, соціальні, економічні та культурні права і свободи та ст. 9 цього ж закону, яка гарантує громадянам України, які належать до національних меншин, право відповідно обиратися або призначатися на рівних засадах на будь-які посади до органів законодавчої, виконавчої, судової влади, місцевого і регіонального самоврядування [8].

У випадку втілення вищезгаданих положень радикальноправової політичної сили представники національних меншин будуть фактично позбавленні можливості реалізувати значну частину своїх політичних прав, які їм гарантує чинна модель етнонаціональної політики України.

В політичній програмі партії можна зустріти цілу низку прикладів дискримінації за мовною ознакою. Зокрема, ВО "Свобода" пропонує обирати Президентом, депутатом парламенту, суддею лише того громадянина України, який не тільки володіє, а й спілкується державною мовою. Такі наміри суперечать ст. 10 Конституції України, яка гарантує вільний розвиток, використання і захист мов національних меншин України [9]; ст. 6 Закону України "Про національні меншини в Україні", згідно з якою держава гарантує всім національним меншинам право на: користування і навчання рідною мовою; ст. 8 цього ж нормативно-правового акту, відповідно до якої у роботі державних органів, громадських об'єднань, а також підприємств, установ і організацій, розташованих у місцях, де більшість населення становить певна національна меншина, може використовуватися її мова поряд з державною українською мовою.

Крім того, ВО "Свобода" пропонує встановити жорсткі обмеження у законодавстві, що регламентує процес набуття громадянства та міграційні процеси. Нагадаємо, що після здобуття незалежності Україна прийняла нульовий принцип громадянства: всі особи, які проживали на території держави змогли безперешкодно набутися громадянство України. Великою мірою політика щодо надання громадянства і визначила плюралістичний характер моделі етнонаціональної політики України. Тоді як ВО "Свобода" у розділі програми під назвою "Громадянство і міграція. Право на Батьківщину та захист життєвого простору" пропонує:

1. Ухвалити новий Закон про громадянство, згідно з яким громадянство надаватиметься тільки тим особам, що народилися в Україні або є етнічними українцями, які повернулися з-за кордону для постійного проживання і роботи в Україні.

2. Дозволити набувати громадянство України у виняткових випадках особам, які проживають в Україні не менше ніж 10 років, вільно володіють українською мовою, знають історію Української Держави та Конституцію України. Заборонити цим особам набувати громадянства України, якщо їх притягали до кримінальної відповідальності.

Ці критерії набуття громадянства не лише дискримінують нетнічних українців. Вони ускладнюють інтеграцію представників національних меншин у політичну націю. Хибність такої практики було доведено етнонаціональною політикою балтійських країн в 90-х роках. В них інститут громадянства став основою реалізації дискримінаційної моделі етнонаціонального самозахисту, яка виключила національних меншин з участі у не лише політичному, а соціально-економічному житті держави. Лише ті особи, які були громадянами Латвії та Естонії до 1940 року та їх нащадки визнавалися громадянами цих держав, що прийняли нульовий принцип після відновлення незалежності в 1990 році. Відтак, більша частина представників національних меншин перетворилися на негромадян, оскільки не відповідала жорстким критеріям набуття громадянства.

Подібну, неприйнятну для плюралістичної моделі етнонаціональної політики, практику намагається запропонувати Україні партія "Свобода". Це загрожує маргіналізації меншин, зростанням міжетнічної напруженості та розколом суспільства за критерієм національної належності. Адже маргіналізація та дискримінація меншин – це шлях до міжетнічних та етнополітичних конфліктів. Балтійські держави ще наприкінці 90-х років зрозуміли хибність такої етнонаціональної політики, запроваджуючи програми інтеграції своїх суспільств. Навряд чи Україні потрібно повторювати помилки сусідніх держав.

В політичній програмі ВО "Свободи" громадянство постає важливим інструментом дискримінаційної етнонаціональної політики. Порушення або зловживання під час набуття громадянства політична сила пропонує жорстко карати. Зокрема, передбачивши сувору кримінальну відповідальність за незаконне надання та отримання громадянства, а саме конфіскацію у порушників Закону про громадянство набутого в Україні майно та капітал на користь держави. Також пропонується встановити заборону усиновлення українських дітей "чужинцями". Враховуючи застосування цього терміну в офіційному політичному документі, а отже поділу громадян на своїх – представників української нації та "чужих", "чужинців", звинувачення політичної сили в ксенофобії не виглядає безпідставними. Ксенофобія у етнонаціональній політиці передбачає встановлення преференцій для "своїх" задля підтримання однорідного етнокультурного середовища і дискримінацію "чужих", представників національних меншин, іноземців.

Для більшості демократичних держав ксенофобія залишається на рівні незаконних акцій скінхедів. Однак поступово спроби вивести це дискримінаційне явище на рівень загальнодержавної етнонаціональної політики спостерігаються не лише в Україні, а й в державах Західної Європи, де популярність ультраправих політичних сил також зростає.

Праві українські політичні сили переконані, що зараз саме час переглянути підвалини внутрішньої політики, в першу чергу етнонаціональної. Успішною вони її вважатимуть лише за умови забезпечення успішного процвітання нації, захисту її членів навіть за рахунок дискримінації представників інших націй. У політичній програмі ВО "Свобода" права національних меншин згадані дуже побіжно. Політична сила пропонує винести на всенародне обговорення проект Закону про пропорційне представництво в органах виконавчої влади українців та представників національних меншин, вважаючи, що це дозволить запобігти конфліктам на етнічному підґрунті.

Найбільше запитань викликає розділ програми партії під назвою "Історична справедливість. Тяглість державотворення та подолання наслідків окупації", в якому ВО "Свобода" пропонує здійснити публічний судовий процес над комунізмом та домогтися "у судовому порядку заборони комуністичної ідеології як людиноненависницької і такої, що завдала невинуватій шкоди українському народові; ліквідувати і заборонити використання знущальних щодо українців імперсько-більшовицьких символів, відзначень дат, пам'ятників та назв на честь катів України; вимагати від Москви офіційного визнання, вибачення та компенсації за геноцид українців; створити спеціальну слідчу структуру для розшуку злочинців, які нищили українську націю і після виявлення притягати їх до кримінальної відповідальності" [10]. Важко уявити втілення хоча б одного з вищезгаданих положень в етнонаціональній політиці на практиці, адже навіть декларація подібних намірів на загальнонаціональному рівні може потягнути за собою міжнародну ізоляцію України, етнополітичний конфлікт з Росією, Польщею та міжетнічну ворожнечу всередині держави. А також руйнацію плюралістичної моделі етнонаціональної політики України, яка забезпечує хоч і хисткий, але певний баланс інтересів нації та національних меншин.

Зростання популярності політичної сили з подібною програмою, реалізація більшості положень якої містить загрози

етнополітичній безпеці держави, викликає занепокоєння. Однак свобода вибору та волевиявлення є одним з найфундаментальніших принципів демократії. Залишається сподіватися, що виходячи на загальнонаціональний рівень, ультраправа політична сила трансформується у помірковану і не наважиться на реалізацію вищезгаданих гасел заради збереження етнополітичної стабільності в державі.

Література:

1. Вірус Свободи. Сім головних тенденцій місцевих виборів [Електронний ресурс] / Укрінформ. – Режим доступу: <http://www.ukrinform.info/virus-svobodi-sim-golovnix-tendencij-miscevix-vivoriv-13420.html>
2. Rechte Erfolge in der Ukraine [Електронний ресурс] // Frankfurter Rundschau. – Режим доступу: <http://www.fr-online.de/politik/rechte-erfolge-in-der-ukraine/-/1472596/4797878/-/index.html>
3. Антонюк О. В. Основи етнополітики: [навч. посібник] / О. В. Антонюк. – К.: МАУП, 2005. – С 210.
4. Асланов С. А. Політико-правові засади державної етнонаціональної політики в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к – та політ. наук: спец. 23.00.05 "Етнополітологія та етнодержавознавство" / С. А. Асланов. – К., 2010. – С 17.
5. Юрій Сиротюк, член політради ВО "Свобода" – ЄС може не помітити місцеві вибори [Електронний ресурс] // Радіо "Свобода". – Режим доступу: http://lb.ua/news/2010/11/18/74499_Svoboda.html
6. Кресіна І., Лойко Л., Явір В. Концепція державної етнонаціональної політики України (Проект) / Кресіна І., Лойко Л., Явір В. // Політичний менеджмент. – № 2. – 2010. – С. 67.
7. Політична програма ВО "Свобода" [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ВО "Свобода". – Режим доступу: http://www.svoboda.org.ua/pro_partiyu/prohrama/
8. Закон України "Про національні меншини в Україні" [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу.: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2494-12>
9. Конституція України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96%2D%E2%F0>
10. Політична програма ВО "Свобода" [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ВО "Свобода". – Режим доступу: http://www.svoboda.org.ua/pro_partiyu/prohrama/